

KENEDI GÉZA

FEMINISTA TANULMÁNYOK

BUDAPEST.

**LAMPEL R. KK. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T
KÖNYVKJADÓVALLALATA**

Wodianer F. és Fiai könyvnyomdája

Feminizmus és biológia.

I.

Mélységes szakadék választ el minden igazán művelt embert azoktól a visszamaradottaktól, a Kik a feminista-mozgalmakról csak abszolút tagadással, vagy éppen csúfolódással tudnak nyilatkozni. Noha e több mint száz esztendő törekvés egyre szaporodó eredményeit az utcán, a hivatalban, az iskolában, az üzletben, a vasúton, a postán, az irodalomban, a művészetben és annyi más helyen szentől-szembe láthatják. Valóban, ha valamely újkori eszmemozgalom megérdemli a legkomolyabb figyelmet és a legkomolyabb bírálatot, akkor szinte egy sem annyira, mint a feminizmus. A legkomolyabb bírálatot mondom, mivel semmiben sem rejlik nagyobb és őszintébb megbecsülés, mint a tárgyilagos elmék bíráló érdeklődésében.

Ha az új eszmék és tantételek egyszerű elfogadása és rajongó követése egymagában elég volna ahhoz, hogy azok az emberiséget új boldogságokkal árasztják el, hogyan tudnánk megérteni azt a szörnyűséges történeti vérfürdőt, mely a XVIII. század rajongó és nemes demokráciáját követte és közel két millió ember életét oltotta ki? Azt hiszem, az emberi fajta legnagyobb megpróbáltatásait sohasem a gonosz indulatok és romboló eszmeirányok

okozták, hanem éppen a legnemesebb szenvedélyek és legmagasztosabb törekvések, a melyek azonban idején való bátor bíráló nélkül maradtak és így fontos tragikai erejüket egész romboló nagyságukban kiöntötték egyes nemzetek fejére. Holott az idején való, bátor, talán, kíméletlen, talán igazságtalan bírálat is megtisztíthatta volna azokat az eszméket a hibáktól, a tévedésektől, mindenkifölött pedig a jónak veszedelmes szertelenségeitől. És így békés átalakulás, reform, evolutio lehetett volna abból az eszmezáporból, mely emígy romboló, véres forradalmi zivatarokkal tudta csak megtermékenyíteni az emberiséget.

Rajongások, gúnyolódások helyett a becsületes és mindenkifölött bátor bírálat műveire van szüksége a feminizmusnak is, mely jelenkori alakjában szintén a nagy forradalomból szakadt ki, és mint annyi más szabadságeszme, fejlődését még mindig nem fejezte be, bár eddig is nem kevés jót és hasznosat alkotott.

Úgy, a mint ma magunk előtt látjuk, annál is jobban rászorult a folytonos tárgyilagos bírálatra, mivel a legújabb időkben tartalma is gazdagodott. Nem pusztán a legújabb keletű társadalomtudományi igazságokkal, hanem a szocziális demokrácia izgató anyagával is.

Maguknak a feminizmus híveinek is gondosan szem előtt kellene tartani mindig, hogy *Saint-Simon* volt az első, a ki egészen váratlanul fölfedezte, hogy az újkori társadalom asszonya tulajdonképpen — rabszolga. Valamint azt is, hogy *Marx* és *Engels* gazdasági szocializmusának befolyása futtatta be a feminizmust ama vörös árnyalatokkal, a melyeket különösen a francia feministák — így a nálunk

megfordult *Mme Roussel* is, — egészen a család belső gazdasági és erkölcsi rendjének földarabolásáig vittek. A milyen pl. az anyának a szülésért és a gyermekek fölneveléséért fizetendő külön munkabér. Sőt ezen is túl, a szabad szerelem, a gyermek-elnyomási jog, az új malthusi irány, a mi a család egész jelenkori fejlődési állapotát támadja meg és a szocziális demokráciában is legszélsőbb árnyalat. A feminizmus vörös fertőzését mutatja máskülönben is a vallások befolyásának szinte tökéletes kiirtása az újabb feminizmusból, holott e gigászi világtörténeti szervezetekkel ugyancsak sok köze van éppen a nők fejlődéstörténetének.

A feminizmus azonban, úgy a mint az egész világon ismerik, bevallottan nem része a szocziális demokráciának, hanem — a mint divatosan mondani szokták — a polgári társadalom haladási mozgalma, noha mint ilyen a legprogressivebbek közé való. ők maguk sem vallják magukat forradalmi iránynak. Ellenkezőleg. Szocziológiai alapon álló, tehát *evolutionista*, vagyis reformeszméket vélnek hirdetni, a melyek a jelenkori társadalom alapjainak forradalmi szédülése nélkül is céljukat érhetik. Nincs jogunk tehát nekünk sem más mértéket alkalmazni e mozgalomra. Ezt a mértéket azonban nem tréfásan és nem felületesen, hanem a szocziológia egész tudományos szigorával szükséges alkalmaznunk.

Az így nyert magasabb bírálati szempontból első sorban is nem az a kérdés, hogy a feminizmus programjában fölvetett, fölötté változatos gyakorlati föladatols *egyenkint* mennyire felelnek meg a helyes okosság és a békés megvalósíthatóság föltételeinek? Hogy a követelt együttes nevelés (coedu-

catio), a serdületlen gyermekek nemi fölvilágosítása, a nőknek az egyetemi életpályákra, sőt egyáltalán minden életpályára való bocsátása, a közhivatalokba, sőt a bírói székekbe való akadálytalan beültetése, teljes politikai jogokban való részesítése, a háztartások collectiv alapokra fektetése, a család közös vagyoni rendjének a nő védelmére szolgáló fölbontása, az anyajog kiterjesztése és megannyi más részletkövetelés, fejlődési állapotainkban mennyiben és milyen előnyök vagy károk mellett volna elérhető: mindez szintén nagyon méltó tárgya a komoly vitatkozásnak.

Az első és legnagyobb, mindent átfoglaló feminista kérdés azonban mindig csak az, hogy mennyiben felel meg a feminizmus kiindulási tétele: a *férfi és nő teljes szociális értékegyenlőségének* az elve a társadalmi élet elalkudhatatlan természeti törvényeinek?

Nem az, hogy a férfi és nő a teremtésben s így a társadalmi föladatok ellátásában is bír-e emberi rang egyenlőséggel, — mert hiszen ez nem is kérdés — hanem tisztán csak az, hogy a férfi és nő szociális szolgálati képessége nemcsak *mennyiségileg*, de *minőségileg* is egyenlő-e vagy nem az? Mert más alapja nem lehet annak a »teljes jogegyenlőségnek«, a melynek követeléséből mind a többi feminista követelés is származik.

Ezt a kérdést pedig másképp, mint a férfi és nő természeti képességeinek és a társadalmi életben *lehetséges* szerepének tiszta fölismerése nélkül meg nem oldhatjuk. A társadalmi biológia tehát az egyetlen, a mi a nagy kérdésre választ adhat. Még pedig nemcsak abban, hogy ez az egyenlőség valósággal megvan-e, hanem abban is, hogy a mennyiben

nincs meg, melyek azok a szociális biológiai tények, a melyek a feminista törekvéseket (mivel e törekvések jogosságához általában kétség nem fér) szabályozhatják?

És itt már azonnal fölvehetjük e szociális biológiai áttekintés fonalát.

II.

A két nem agyveleje súlyának különbözőségéből vonható következtetések nem bírnak többé azzal az értékkel, mint eleintén hitték. Hogy a nő agyveleje egyazon kultúrfokon és abszolúte véve (tudniillik a test súlyához, vagy magasságához nem viszonyítva) jóval kisebb, mint a férfié, azt minden számbavehető megállapítás bebizonyította. *Bischoff* ezt a különbséget felnőtteknél 1366: 1222 grammnak találta, legújabban pedig *Marchand* 1234 agyvelő vizsgálatából a férfi agyvelejét 1405, a nőét 1275 abszolút átlagsúlyban állapította meg, bár ez utóbbi fölvetette azt a górcsővel még meg nem állapítható kérdést is, hogy e kisebb súly ugyan nem a női test általánosan gyöngébb szerkezetéből magyarázható-e, és a különbséget nem az adja-e, hogy az agy anyagának egyenlő mennyisége mellett az anyagot tartó idegszövet finomabb?

Az a körülmény azonban, hogy — legalább *Junker* mérései szerint, — relatíve, a test súlyához viszonyítva a női agyvelő a test súlyának $\frac{1}{42}$, a férfi agyveleje pedig $\frac{1}{40}$ részét teszi ki — tehát a nő agyveleje viszonylag nagyobb — értékkel nem bír, mivel szintén közhely, hogy a férfiak testsúlya is általában véve nagyobb. Egyébiránt *Marchand* pontosabb mérései a nő agyvelejének még ezt a vi-

szonylag nagyobb súlyát is alaposan kétségessé tették. E részletektől eltekintve, a tudományban mindenesetre már rég közhely, hogy a női agyvelő abszolút súlya kisebb.

A biológia mai állása mellett nagyjában elfogadják, hogy az agyvelő nagyobb tömege a nagyobb intellectualis fejlődöttség jele. *Matiegka* számos vizsgálattal bizonyította például, hogy a magasabb szellemi munkából élő egyének agy veleje abszolúte véve súlyosabb, mint azoké, a kik testi munkából élnek. Ugyanilyen eredményeket adott Észak-Amerikában *Hunt* vizsgálata a fehér és fekete emberfaj agya súlyára nézve, természetesen a négerek határozott hátrányára. Kétségtelen azonban, hogy a szerencsének rovására mutatkozó súlyhiány itt nem a kisebb értelmi munkaképesség (kapacitás) bizonyítéka, hanem egyszerűen azé, hogy a fekete emberfaj még fölszabeditása óta is jobbára a legsúlyosabb testi munkát végzi, míg a szellemi tevékenység a fehérek maradandó előjoga, tehát végre is osztálykiváltság.

Az agyvelő abszolút súlyából nem vonható le több következtetés, csak éppen annyi, hogy a férfiak agyveleje *ez idő szerint* csak azért súlyosabb a nők agyvelejénél — a mint kitűnő tudósunk, *Apáthy István* kifejezi — a miért a pöröly forgatása súlyosabbá teszi a kovács karjainak izmait.

A nő agyvelejének abszolúte kisebb súlyában híven visszatükröződik ugyan az az igazság, hogy a nők a művelt népek mai fejlődési színvonalán a férfiak alatt vannak (a mi különben a feminizmus fölszabeditási követeléseinek kiindulási pontja), ellenben a férfi és nő szervezetének lényegbeli azonossága és minden erre vonatkozó további bizonyí-

ték azt erősíti, hogy ez csak ez idő szerint, a jelenkori fejlődési állapotban van így, minthogy minden biológus egyetért abban, hogy a két nem agyállománya tartalmilag egymástól nem különbözik.

Semmi elfogadható biológiai ismert ok nem áll tehát ellene, hogy mesterséges kiválasztás, vagyis az egyenlő intellectualis társadalmi munka következetes vagy éppen erőszakolt és hosszas alkalmazása mellet — a mi a legteljesebb egyenjogúsítást jelenti, — a két nem értelmi forrása néhány nemzedék alatt szintén egyenlővé legyen és annak következése gyanánt a női agyvelő súlyából még hiányzó Marchand-féle 9,2% is megjöjjön, habár ezzel, közmondás szerint, bizonyosan a hosszú haj megrövidülése járna. Csak éppen az marad kérdés, hogy a nő és a műveltség mivel fizetné meg e kihajszolt mesterséges kiválasztást, vagyis a két nem egalizálását?

E részben tehát természettudományi aggodalmak nem állják útját a teljes egyenjogúsításra való feminista törekvéseknek. A szociológiai kutatás azonban e ponton meg nem állhat és új, az előbbinél sokkal fontosabb kérdést kénytelen a természettudományokhoz intézni.

A társadalmi biológia újabbkori megállapításai közt ugyanis a legbecsesebb, a szociológiai vizsgáldásokra legalkalmasabb az a tétel, hogy a társadalmak fejlődése éppen úgy, mint minden élő szervezeté, az alkotó részek *munkamegosztásán* alapszik. Azok, a kik a szociológiát nem a Marx-féle egyoldalú gazdasági mechanizmus alapján művelik, tehát az új tudományt nem fogták be igavonó erőnek a társadalmi apostoloskodás szekerébe, nem is vonhatják ki magokat a biológia, kivált pedig a sejtélettan megállapításai alól.

A szervezetek az oszló és gyorsan szaporodó sejtekből épülnek fel, még pedig a sejteknek az élet működéséhez szükséges föltagozódása útján. Mely törvény vagy erő okozza, hogy a kezdetben mindenben egyneműnek tetsző sejtek a fejlődés folyamán különféle életműködésre rendelt tagokat és műszereket építenek föl, ez a természettudomány előtt még ismeretlen. Mélyebb megismerés híjján öselvnek, *primum movens*-nek nevezik emez ismeretlen származású erőt, a melynek műve azonban kezdetben a górcső alatt, később szabad szemmel is figyelemmel kísérhető. A megtermékenyített sejt szaporodása azonban föltétlen czélszerűséggel tagozza fel e szervezetet az emésztés, a vérkeringés, a járás, a cselekvés stb. műszereivé. így jön létre az emberi szervezet is a maga csodaszerű különféleségeivel.

A fejlődés őseivé tehát minél czélszerűbb, a környezetnek minél jobban megfelelő *munkamegosztásra* törekszik, és könnyen kimutatható, hogy e föltagozódás, vagyis munkamegosztás annál tökéletesebb, minél föllebb haladunk a szervezetek világában. Vagyis, a mint Apáthy magát kifejezi, az állati szervezet oly önkormányzattal bír (érzés), a mi a növénynél hiányzik, az ember pedig olyannal (okosság), a mivel az állat nem rendelkezik. És minden magasabb fejlődési fokban új és tökéletesebb a munkamegosztás elvének érvényesülése is a szervezetben.

A társadalomtudomány magát a társadalmat is szerves lénynek, tehát magasabb szervezetnek ismeri. Nem lehet tehát kétséges, hogy a munkamegosztás egyetemes természeti törvénye a társadalmak életében is éppen úgy, sőt tökéletesebb módon érvényesül, mint a szerves életben mindenütt. A mit

különben azok vonhatnak legkevésbé kétségbe, a kik az új tudományt egészen a Marx-féle gazdasági törvények alapjára tolják át. Mert ha valahol, akkor a gazdasági életben érvényesül a legapróbb finomságokig a társadalmi munkamegosztás alapvető törvénye.

Az emberi faj typusának fönntartása volt-e a természet célja, a mint *Darwin* mondja, avagy a mint *Weismann* véli, éppen ellenkezőleg, újabb variációk létrehozása volt a cél, a mikor a fejlődés egyazon szervezeti egységből a férfit és nőt kitenyész-tette, (boncztanilag ez az ősi *egység* egészen bizonyos, vita tárgya lehet. A fejlődéstani valóság az, hogy a férfi és nő szervezete az életműködések tekintetében szét van választva és így e két nem a társadal-mak életében is más és más föladatak ellátására van folszerelve, a melyek, a mennyiben különböz-nek a fajfönntartás, az apaság és anyaság ösztönéből indulnak ki. És ezt az óriási munkamegosztást, mely az emberiség két részét a fejlődés kódos őskorában, még valamely állati lét idejében középen ketté szakította és a minek bizonyítékai az embryo fejlődésében ma is szemlélhetők: ezt a nagy munkamegosztási okot semmiféle elmélettel és okoskodás-sal eltüntetni nem lehet.

Maga Herbert Spencer is a minimumát mondja ennek, a mikor az egyenlősítő elméletekkel szemközt magától értetődő ridegséggel így beszél:

»Hogy a férfiak és nők szellemileg egyenlők, éppen annyira nem igaz, mint hogy testileg egyenlők. A mily bizonyos, hogy physikai különbség van köz-tük, mely az emberi faj fönntartása körül őket különböző szerepre képesíti, éppoly bizonyosan van köz-tük psychikai különbség is, mely az utódok fölneve-

lése és védelménél való osztályrészükre vonatkozik. Minden habozás nélkül meg kell tehát állapítani, hogy a két nem között a *sexualis különbség a társadalmi munka különbségét is* őseredeti törvényszerűséggel elhatározta. Elhatározta pedig a nőre nézve mindazokban, a föladatakban, a melyek anyaságával függenek össze.

Nem jelenti ez azt, hogy a nő, egyenlő értelmi képesség mellett föltétlenül ki van zárva a férfinak osztott föladatak egész köréből (ilyen rideg elzárkózások a természetben sehol sincsenek), de annyit mindenesetre jelent, hogy a nő szellemi képességei *minőségileg* általában véve nem is lehetnek mindenben éppen olyanok, mint a férfi szellemi képességei. Nem kisebb rangúak, nem alábbvalók azok, hanem egyszerűen csak *mások*.

És ez a különbség nem mesterkélta, nem mondva csinált, nem a női nem elnyomásának, tehát nem a történeti múltnak a következése, hanem egyszerűen *a fajfejlődés velejárója*, röviden: állandó jellegű és lényegében károk nélkül nem befolyásolható természeti különbség.

Legyen tehát valamely feminista tan, elmélet vagy törekvés akármilyen tetszős, vonzó, elhíhető, vagy dicsőséges: üressé, értéktelenné, természetellenessé, sőt veszedelmessé válik azonnal, mihelyest a társadalmi munkamegosztás emez óriási tényével nem vet számot. Avagy ezt nem azzal a lelkiismeretességgel teszi, melyet az anyaság hatalmas természeti ténye mindenkitől megkövetel, nemcsak a tudományos vizsgálódások terén, de talán még jobban ott, a hol ezek társadalmi propagandává tétetnek.

III.

Nyilvánvaló mindezekből, hogy a nő agy velejének és értelmi erejének szolgáltatási képességén (kapacitás) túl, sokkal nagyobb, sőt szinte egyedül döntő fontossággal bír az a kérdés, hogy e két nem értelmisége *minőség* tekintetében miben különbözik egymástól?

E minőségbeli különbségek pontos természet-tudományi megállapítása az a határvonal, a melyen innen a feminizmus egyenlősítő törekvése jogos és hasznos lehet, de a melyen túl már beleütközik a társadalmi munkamegosztás törvényébe. És ekkor már nem a fejlődést, hanem a leromlást fogja szolgálni.

Valóban a feminizmus mozgalmait mindenkor párhuzamosan követték is az arra irányuló vizsgálódások, hogy a nő egyenlő erejű intellectusának föltétele mellett, a férfi és nő értelmi képességeinek különbségét meg lehessen állapítani.

Stuart Mill, Schopenhauer, Spencer, sőt maga *Marx* is, annyi száz más tudós elmével együtt fáradozott e különbségek feltüntetésén, bár valamennyi csak tapasztalatokra hivatkozva. Hogy e megállapításokat szétcibálta a szenvedélyesség, általánosan ismeretes. Valamint az is, hogy maguk az empirikus megállapítások is nagyban különböztek egymástól és így már ellentmondásaiknál fogva sem voltak alkalmasak valamely kényszerítő közmeggyőződés kialakulására.

Azt az egyet azonban, hogy a két nem *értelmi erejének minősége nem egyenlő*, kivétel nélkül mindenki elismeri. Különös azonban, hogy ezt az általánosan elismert igazságot *Stuart Mill*-től kezdve

minden agitator a szerint dobja a gyakorlatban sutba, vagy becsüli alá, a mint éppen az agitatio célja magával hozza. Legtöbben még ma is azzal esnek túl ezen a nagy bökkenőn, hogy a minőség kérdését is a hosszas környezet hatásának számítják be és arra a sűrűn teleírt lapra jegyzik, a melyet a nő »hosszas rabszolgasága« számára nyitottak. A mely elbánás annyi más ezerrel együtt eleven jele annak, hogy a szenvedélyes okoskodásokban a legnagyobb igazságok is milyen könnyen tönkrejutnak.

Noha a nő és férfi értelmi erejének mineműségbeli megkülönböztetése tulajdonképen a psychologia föladata, mégis *Wundt* psychophysikai módszere óta a természettudomány is közelebb tudott e kérdés magvához férközni. Különös, hogy ebben a munkában éppen egy nő, Miss Helen B. *Thompson* járt elől, a ki a chicagói egyetemen körülbelül egykorú és egy élethivatású férfi- és nőtanulónkon végezte kísérleteit. Munkálkodása általánosan föltűnést ébresztett és szelvében újabb kísérletekre serkentette a tudósokat.

Az eddig megállapított eredmények bizonyosan szűkösek, mégis kétségtelenné tették, hogy a két nem motorikus területe nem egyformaképen fejlődött, vagyis, hogy a férfi és nő nem egyformán reagál egyazon érzékbeli benyomásra. A férfi motorikus képességei jobban ki vannak fejlődve annyiban, a mennyiben aránylag rövidebb idő alatt reagálnak, mint ez a nőnél történik. Egészen kétségtelen ez a hallási és látási ingereknél, a hol a férfiak nemcsak a kiváltott mozgás ideje, de pontossága tekintetében is előnnyel bírnak. Ellenben a nők előnye a másodlagos, új motorikus kombinációk gyorsasága.

A közügyesség tekintetében ennél fogva a finom

és az aprólékosságokig ellenőrzött mozgásokban a férfiak vannak előnyben (operatio, mértani rajz), ellenben a. nőké az előny abban, hogy a hirtelen támadt ingerekre gyorsabban rendezett mozgással tudnak reagálni, a mi a gyakorlatban a nők gyors és éles válaszadási képességében és a maguk hirtelen föltalálásában van kifejezve. Mondjuk, hogy a közmondásos »éles nyelv« és kimeríthetetlen vitatkozási képesség eszmeköre is idetartozik.

A tapintás érzésében a nők némileg finomabb képességgel bírnak és a nyomásra fájdalomérzésük eleve-nebb. Ez ama bizonyos asszonyi »kényesség«. Szint-úgy a hangkísérleteknél is bebizonyosodott, hogy a nők megkülönböztetési képessége finomabb. Fény-érzékük is nagyobb. Oly gyöngé fényhatásokat is észrevesznek, a melyekről a férfiak még nem vesznek tudomást. Mindent összevéve azt lehet mondani, hogy a nők érzékbeli érzése sokban fejlettebb, mint a férfiaké.

A szellemi képességek tekintetében Miss *Thompson* kísérletei szintén némely nem megvetendő eredményt mutatnak, noha e részben csak kezde-tekről lehet még beszélni. Így pl. valónak mutatko-zik a nők nagyobb emlékezőtehetsége, a mi a kívülről tanulásnál javukra válik. Ez egyben magyarázata is annak a rég ismert állításnak, hogy a nők szel-lemi képessége kevésbbé eredeti és inkább repro-ductiv. Az eszmetársítás gyorsasága tekintetében a kísérletek támogatják a női elme általánosan is-mert elsőbbségét. Ez az előnyük magyarázza meg azt a mondást, hogy a mennyiben női tanácsra hall-gat valaki, a nőnek legelső tanácsát fogadja meg, mivel ez a legjobb.

Általában véve mind mind ezek, a tudósok

többi megállapításai azt mutatják, hogy a férfi értelme inkább *katabolikus* (a változatosságra hajló), a mi élelembeszerzési és védelmi kötelességeinek felel meg. Ellenben a női szellem *anabolikus* (az állhatatosságra hajló), tehát reproductív, a mi a háztartás és anyaság föladatainak sokkal jobban megfelel. Ugyanez a két tulajdonság található a férfi és nő termékenységi ős-sejtjében is. Különbözik pedig elég, ha e részben a házassági és családi élet jól ismert jelenségeire gondolunk, a hol csakugyan a nő az állhatatosság conservatív elvének a képviselője, holott a férfi állhatatlansága szinte közmondásos. Ugyanezek a vonások észlelhetők különben az állatok világában is.

Mindent összevéve tehát igazat keli adni ama számos kiváló biológusnak (Orschansky, Geddes, Thomson, Foullé stb.), a ki a nő lényegét a fajfenntartásban és a meglevő tulajdonságok *megtartásának* föladataiban keresi. Ehhez képest jelleme is a folytonosság és állandóság vonásaival dicsekszik. A női szellem előbbvaló a már ismert tények és általánosítások alkalmazásában, de hátrányban van, ha általánosítások és új fogalmak létrehozásáról van szó. Spencer is az elvont gondolkodásban és az ítélő erőben tartja a nőt a férfinál gyöngébbnek. Ez volt az oka annak is, hogy az Unió amaz államai-ban, a hol a nőt a bírói állásokra is képesítették, ezt a nyert tapasztalatok után csakhamar vissza kellett vonni.

Ha ezeket a mélyenjáró különbségeket már most az orvosi tudomány mindennapi tapasztalatainak körébe, sőt a közönséges műveltebb életismeretek közé állítjuk, még élesebb vonásokkal rajzolódik eléink a keresett biológiai igazság.

A női szervezet fejlődése köztudomás. szerint a 12-16 éves életkorban sokkal gyorsabb, mint a férfié, de hamarabb is jut a nemi érettség teljességé, *Marchand* szerint a nő agyveleje 16-18, a férfié pedig 19-20 éves korában fejezi be fejlődéséi. Eltekintve attól, hogy e tény egymaga is döntő ok a serdülő fiúk és leányok együtt iskoláztatása ellen, máskülönben is fontos következmények járnak vele. Mert ha kétes becsünek tartjuk is azt az állítást, hogy a nő fejlődésének eme gyorsabb lebonyolódása következtében a nő agyveleje már az idő rövidege miatt sem juthat el a legnagyobb szellemi kifejlődésre, a milyen kivált az elvont gondolkozásra és új ítéletek alakítására való képesség (filozófia, bíraskodás), ez a tétel általában véve helytáll a nő sexuális és kivált anyai élet-föladatai következtében.

A 16-18 éves leány már férjhez megy és az anyai föladatok foglalják el oly időben, a mikor még a fiatalemberek éppen a magasabb iskoláztatásra, tehát a tudományos disciplínákra lépnek. A nő korán meginduló nemi életműködése s kivált a korai anyaság tehát részben biológiai, részben szociális jellegű ok, mely a nőt a magasabb, elvont jellegű műveltség megszerzésének munkájától elvonja.

Lehet arról beszélni, hogy azok a nők, a kik a férjhez menés és az anyaság helyett a magasabb tudományok művelését választják, 26-30 éves korukig tovább tanuljanak és így elérjék a szellemi szolgáltatások ugyanazon fokát, mint a férfiak. Ámde ha az egyenjogúsításnak ezzel a kétségtelen kierőszakolt sikereivel szembeállítjuk azt a tényt, hogy a fiatal anyáktól származnak a legéletképesebb

gyermekek; erős klauzulák közé kell szorítanunk e tudományos egyenjogúsítás társadalmi hasznait. Még jobban akkor, ha meggondoljuk, hogy a »tudós nő« a férjekben rendkívül válogatós szokott lenni és így rendszeren vagy nem megy férjhez, vagy pedig férjhez menve is inkább a gyermekáldást fogja megszorítani, mint tudományos pályáját vagy büszkeségeit. És ez a deficit éppen a népesség ama legjavánál támad, a melyet szinte praemiumokkal kellene szaporodási erejében megtartani.

Igaz ugyan, hogy mindez épenséggel nem elég bizonyíték arra, hogy a kivételes helyzetű nőket is eltiltsuk például az egyetemi pályáktól (kivételekkel nem lehet szabályt csinálni), de bőven elég ok arra, hogy a szociológiai igazságot épségben tartsuk a feminista rajongásokkal szemben. Más az, ha a nők tudják, hogy a tudományosabb életpályák tömeges ellepése reájuk is, a társadalmi életre is visszaeséseket hoz. És tudják azt is, hogy a legképebbeket kivéve, az átlagos nő élethivatásából és igazi életörömeiből sokkal többet áldoz föl ambícióért, mint a mennyit használ vele magának a helyes munkamegosztáson alapuló társadalmi életnek.

De ezentúl is egész sorozata a biológiai akadályoknak az, a mi bennünket a munkamegosztás nagy igazságaira figyelmeztet. A feminizmus egyenlőségi láza a nehezebb szellemi munkával járó életpályákat összeférőnek látja a nő sexualis és anyai hivatásával s így az előrebocsátott megfontolásokat jelentőseknek nem tartja. Legyen. Azonban a nő biológiai jelleme oly további változásokkal is jár, a melyek — akárki mondjon is mást — ismételve és mélyen zavarják őt szellemileg is, ki-

vált a nagyobb felelőségekkel járó, önálló élet-hivatásokban. És itt megint a két nem szellemi képességeinek újabb egyenlőtlenségei állanak elő.

Nem is orvosi, hanem útszéli igazság, hogy á fejlett nő *minden négy hétből* egy hétig a nemével járó zavarok következtében szellemi képességeinek nincs kifogástalan birtokában. És ezek a múltó értelmi zavarok sokkal nagyobbak épen a művelt állású, vagy éppen szellemileg kitűnően képzett nőknél, mint a testi munkából élő proletárnőknél. Sőt a szakorvosok állítása szerint legnagyobbak, olykor szinte abnormisak azoknál a tanuló vagy tudós nőknél, a kik sexualis hivatásuk helyett az önálló életet és szellemük szokatlan megterhelését választották osztályrészül.

A míg tehát a nőket testi gyöngeségük egyáltalában kizárja bizonyos életpályákról (katonaság, tengerészet, vonatszolgálat stb.), ismét egész sor olyan pálya van, a hol sexualis zavarai legalább is jóval képtelenebbekké teszik őket sűrű időközökben a férfiaknál. Mennyiben áll ez pl. az orvos-sebész pályán, maradjon kérdés, de alig hiszem, hogy volna valaki, a ki szívesen elfogadna egy ily biológiai »zavarban« levő nőt bírójának, hivatalbeli főnökének, vagy épen vasúti állomásfőnöknek, a kinek kifogástalan szellemi éberségétől az induló vagy elindított vonatok végzete függ.

De még ezentúl is ott vannak az *anyaság állapotával* járó szellemi zavarok. Legsúlyosabbak rendszerint a terhesség állapotában, a hol a nőnek még múltó elmezavarai sem épen ritkaságok, kivált a művelt osztályoknál. Tudjuk, hogy a terhesség idejére a feminizmus az emberséges méltányosságot nem eredménytelenül szólítja sorompóba; de ha

megfontoljuk, hogy a nő legalább négy gyermeknek kénytelen életet adni, hogy a maga és férje helyét a népességben idővel pótolhassa, azonkívül pedig számításba vesszük, hogy egy-egy gyermek pusztá világrahozatala és szoptatása az asszony életéből legalább 18 hónapot foglal le; minimális viszonyok közt is 54 hónapra, vagyis ötödfél esztendőre rúg az az idő, a melyet a nő hivataloskodásából, vagy másféle állásából pusztán e czímen el fog veszíteni, nem is véve számításba az anyasággal járó többi viszontagságokat.

Végül még egy homályos biológiai terület, a melyről a nőorvosok is csak óvatosan szoktak nyilatkozni. Az asszonyok legnagyobb része úgy *a 45-ik év táján*, a mikor a meddőségbe átlép, szellemi képességeiben, gyakran jellemében is szembetűnő változásoknak van alávetve, a melyek eredeti lényéből olykor meglepőleg kiforgatják. Ez is élettani tünetény, a miről beszélni se nem szokás, se nem illik, de bizonyos, hogy a nők legnagyobb részénél a szellemi tehetségeket is fölötte hátrányosan befolyásolja. Nem megvetendő tétel tehát ott, a hol a két nem értelmi egyenlőségét minden irgalomra és minden ellenkező tényre való figyelem nélkül hirdetik.

IV.

Összefoglalva már most a biológiai kísérletek megállapításait, az orvosi tudomány által nyújtott tényeket és a kétség alá nem vonható köztapasztalatokat: ugyan lehet-e tárgyilagos jóhiszeműséggel elfogadni azt a tetszetős feminista igazságot, hogy a két nem értelmi képességei *mindenben egyenlő*

értékűek és csak épen az asszony régi rabszolgaságba görnyesztése az oka, hogy a női nem emez egyenlőségét elérni nem tudta? Vagy nem inkább az-e a természettudományos igazság, hogy a két nem, egyenlő értelmi kapacitás mellett értelmi szolgálatképességére nézve nagyban különbözik egymástól? Tehát ennek is, annak is, a maga hasznos társadalmi szolgálatait nagy vonásokban maga a természet ősi munkamegosztása jelölte ki? Hogy tehát a nő, a kiváltképen férfias életpályák legtöbbször — a kivételektől eltekintve, — végre is csak mint jóra való dilettáns szerepelhet, vagy ha komoly törekvéssel teszi, azt csakis a nagy természeti munkamegosztás rovására teheti. És ha tömegesen teszi, azt maga a szociális test fogja megsínyleni.

Fájdalom, a művelt polgári osztályokban a nélkül is egynél több jel mutatja, hogy van bizonyos szociológiai törvény, mely egyazon osztálynak hosszas gazdagságát és hosszas műveltségét fölfrissítések nélkül állandóan el nem tűri. A leromlás j-eleit bizony észlelhetjük a feminizmus szertelen siettetései nélkül is.

A biológiai alapon nyugvó vizsgálódásokat tehát azzal kell befejeznünk, hogy a feminizmusnak a két nem teljes egyenlősítésére irányzott törekvéseit a természettudományok nem igazolják. Sőt a nő magasabb értelmiségének férfias értelemben vett kitenyésztése a természetes munkamegosztást a társadalomban hátrányosan befolyásolná. Még pedig oly értelemben, hogy a gyermekáldást mennyiségileg és minőségileg egyaránt csökkentené s ezzel a társadalom továbbfejlődésének lenne akadályává. De mindenesetre hanyatlásba sodorná azokat a társadalmi rétegeket, a hol ez az egyenlő-

ségi mozgalom nagyobb mértékben diadalmaskodott. Hogy ez valósággal így is van, arról Amerikában a nők szertelen egyenjogúsági sikerei máris elég szomorú bizonyítékokat szolgáltatottak.

Az uralkodó elméletek mellett visszatetsző ugyan az az igazság, hogy a nő legnagyobb és legértékesebb szociális szolgálata végre is az anyaság és hogy ez a döntő oka annak, hogy a nő nem szerzheti meg a férfival egyenlő értelmi kifejlődés biológiai föltételeit: de megváltozik e kép azonnal, mihelyest az anyaságot és az egészséges új nemzedékek fölnevelését nem tartjuk semmivel alábbvaló föladatnak, mint azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel a férfiak a szociális fejlődést előbbre viszik, vagy legalább arra jól-rosszul törekszenek.

És még vigasztalóbbá, még fölemelőbbé válik a kép a nőre nézve, ha azt is tudjuk, hogy a sexualis és családi étellel, kivált pedig a gyermekek fölnevelésével a tudásnak, az értelmi munkának s egyáltalán a kultúrának oly megbecsülhetetlenül magas föladatai függenek össze, amelyekben a nő természetzerű kárpótlását találhatja. Sőt azonfelül is nagyobb és tisztább értelmi kielégítéseket, mint a milyenek reá a férfias értelmi munkában bármikor is várakozhatnának.

Korunkban az élet erkölcsi fölfogása bizonyosan nem klasszikus. Valamelyest régi, durvább fölfogások átöröklése is hibás benne, ha a férfiak a női tisztaságot, a női erényt és az asszonyi szolgálókat, kivált pedig az anyai méltóságot a maga értéke szerint nem becsülik. Olyan elmaradás ez, a mi ellen küzdeni, méltó föladata a feminizmusnak, és a mi e részben történik, nem is illethető a kifogásnak még csak leheletével sem.

De vajjon, nem-e a modern emberiség egyik legnagyobb öröme, kultúrájának legszebb virágját ez a nemes és finom lelki élet, a kedélynek és szívnek ez a csodás fejlettsége, a szépnek, gyöngédnek és a társadalmi együttérzésnek ez a fönséges kultusza, a mely szinte kizárólag ama női világnak köszöni létét, mely természetes föladatakörében, mint leány, feleség vagy anya teljesítette eddig is föladatait és jóformán csak azóta, érzi magát elégedetlennek, a mióta belebeszéltek, hogy mindez emberhez nem illő rabszolga-állapot?

Nem arról van szó, hogy a nőt jogos művelődési ambícióiban akárki is megakadályozza. Arról sem, hogy a társadalom a családi élet nélkül szűkölködő nőtől a megélés és érvényesülés kivételes eszközeit durván megtagadja: de szó van arról, hogy a szociális életet mozgató nagy törvényeket minél tisztábbat fölismerjük és ne engedjük meg azt, hogy a haladás nevében hibás vagy éppen hazug és mindenekfölött komoly bírálat híjján való tétellekkel magát a haladást, a fejlődést megnehezítsék.

A természet úgy akarja, hogy a szociális fejlődés a férfi és a nő egymásra utalt, de lényegében megosztott munkája által jöjjön létre. Egészséges minden törekvés, mely a természet eme termő erejét törekszik előmozdítani vagy fölhasználni. De beteges minden törekvés, mely e törvények ellen, akármilyen bravúros emberi kitalálásokkal akar szolgálatára lenni a társadalomnak. Nincs tehát benne kétség, hogy a feminizmus, a mennyiben a munkamegosztás ellen, a két nem merő szociális érték-egyenlősítésén dolgozik, nem áll a természeti igazságok alapján, hanem súlyos tévedésben van.

Férfi és nő igenis egyenrangú, egyforma becsű

tényezője minden társadalmi életnek, de egyenlő, tehát mindenben egyforma és közös értékű tényezője nem lehet.

Lehangoló eredmény, mondhatják sokan. Én pedig azt mondom, hogy ellenkezőleg: biztató és fölemelő.

A szerelem.

A valóságokat mindig hibásan látja az, vagy sehogy, a ki a *zenithre* szögzi elmerült tekintetét. Es épen úgy az is, a ki a *nadir* titkait akarja mohó tudás vágyával fölszürcsölni.

Mi emberek közbül vagyunk, valahol az amoebák és az istenség közt. Még mindig igazsága van Goethének, a nagynak, hogy tűzből és sárból vagyunk összegyúrva.

Különösen utálatos pedig a realizmusokban Való nyegle bugyborékolás. A költészet legrosszabb esetben is szent csalás. De mit szóljunk arról a hihetetlenül gyatra tudásról, a melylyel a kor gyermeke a szerelmet bestialitássá törekszik sülyeszteni?

A fiziológia? Hiszen az csak az élet működését és a fajok fönmaradásának mechanizmusát mutatja.

A statisztika? Az meg csak a népszaporodás rendjét.

Mosolyra indít még Buckle is, a ki elsőnek vágta ki zord realizmussal, hogy íme, hiszen a házasságok nem a szerelemmel, hanem (ne olvassák tovább a hajadonok I) a gabnaárakkal függenek össze. A mi tudálékosan olvasva röviden ezt jelenti:

»1. §. A szerelem ezennel mindenkorra eltöröltetik és helyébe a budapesti árú- és értéktőzsde gabnaárjegyzéke tétetik.«

Vagy mondjuk úgy, a hogyan legtöbben gon-

dolják: a tudomány. Ez az egyetemes ártatlan áldozati bárány, a melyre kézrátevéssel átvitetnek a tudatlanságnak és tudálékosságnak minden bűnei.

Most pedig a Darwinra való hivatkozás következik.

A fajok eredete, az ivari kiválás, az ember származása, a létért való küzdelem. No jó! Itt feküsznek a balkezem felől a nagy angol tudós könyvei megint, bőven behajtogatott számárfülekkel. (Mellesleg legyen mondva, ez a mi édes magyar nyelvünk olykor megdöbbenő módon plasztikus.) De mindaz, a mit megjegyeztem, magára a szerelemre nem vonatkozik.

Bizonyíték kell? Itt van ő maga, a Mester, a kinek halála után sem lehet nyugta, mivel sírjában reggeltől estig, de még jobban estétől reggelig szakadatlanul forgolódni kénytelen a sok rá való hivatkozás miatt.

Darwin ugyanis mindent megállapít egészen a szerelem kérdéséig, de ott egyszerre megáll. Megállapítja azt, a mit oly kevesen tudnak, hogy a hímek harcza után a gyöngébb nem »a neki *kellemebb* harcos felét kiválasztja magának«, és ismét azt, hogy néhány emlősnél és madárnál határozott bizonyosságunk van arra nézve, »hogy az egyik ivarnak egyénei *erős ellenszenvet* vagy *szeretetet* tanúsítanak bizonyos egyének iránt, a melyek a másik ivarhoz tartoznak«. De egy pillanatra sem ereszkedik bele a nagy tudós abba a nagy misztériumba, hogy ez a kellemesség, ellenszenv és rokonszenv milyen természeti forrásokból származik.

A titokszerű indulatok erejét tisztán látja a természet nagy háztartásában, de belső mivoltuk előtt körülbelül azzal a megdöbbenéssel áll meg,

a melylyel minden nagy tudós végezni szokta becsületes kutatásait: *ignoramus*. Nem tudjuk.

Pedig éppen itt kezdődnek az élet valóságainak amaz elképzeltetlenül nagy óceánja, a melyet a *mi* nyelvünkön (megint példája a magyar nyelv kifejező erejének), minden más nemzetek nyelvénél egyszerűbben: szerelemnek nevezünk.

Darwinra tehát hiába hivatkozik a tudálékos^ság. Ő maga ott zárta le a maga tudományát, a hol a szerelem belső kérdései kezdődnek. Mert hiszen a *többi*, a cél, az eredmény, a fiziológia az már közhely és a kávéházi tudományosság zsákmánya régen.

A nagy angol azonban még egy helyen és utoljára megkopogtatja az ég ajtaját. Az *átöröklés* rejtelmes törvényeinek a végén teszi. Nem cselekszem vele rosszat, ha kiírom a kegyetlenül rövid összefoglalást:

»Az ember aggodalmas gonddal vizsgálja — úgymond — lovainak, barmainak és kutyáinak a jellemét és családfáját, mielőtt azokat összepárosítaná; de ha a maga házasságáról van szó, ritkán vagy sohasem fejt ki ilyen gondot. Az embert *majdnem* ugyanazok az indító okok készítetik itt, mint az alsóbb rangú állatokat, *csakhogy* az ember ezeknél sokkal feljebb áll, mert ő a szellemi tulajdonságokat és erényeket nagyra tudja becsülni. *Másfelől* az embert a pusztá vagyon és rang is erősen vonzza. A választás által pedig *mégis* tehetne valamit ivadékának nemcsak testi szerkezetére és külső alakjára, hanem egyszersmind értelmi és erkölcsi sajátságainak javára is... *Csakhogy* az ilyen remények merőben utópiák, *a míg csak* az *átöröklés* törvényei *teljesen* át meg át nem lesznek ismerve.«

Majdnem ... csakhogy ... másfelől... mégis ... erkölcsi és értelmi sajátságok! Csupa x , y és z abban az óriási egyenletben, a melyet a szerelem neve alatt szoktunk, olykor az egész életen át fejtegetni. És mégis tudományosságról, fiziológiáról és mindenféle más csodáról beszél a világosság fia ott, a hol a próféta sem beszélt tovább. És a hol, ha mélyebben is belenézett az emberi élet rejtelmeibe, ott is csak azzal fejezte be, hogy ezt, az átöröklés valóságait még csak ezután kell megismerni. Holottan vele együtt érezzük, hogy éppen ez a kulcsa a vonzalom és ellenszenv nagy titkainak.

Egyet azonban mégis megállapított. Azt, a mi legkevésbé fog tetszeni a »modern tudás« alapján álló tudákosságnak. Hogy tudniillik a vagyon és rang vonzó ereje a házasság dolgaiban a természet rendjét megzavarja és semmiképen sem szolgálja az emberi boldogság és tökéletesedés céljait. Holott pedig a társadalmi közhit éppen a darwinizmus nevében kívánja és követeli a nőtől a sok, a nagyon sok vagyont.

Fordulj meg Mester kétszer is a te dicsőséges sírodban!

Ide hímezem be azt a régi megfigyelést is, hogy a gazdag és jól kihirdetett hozománynyal megvert leányok sorsát igaz ok nélkül irigylük a szegényebbek.

Ha nekem szabad lett volna, vagy lenne közzétennem azokat a leveleket, a melyekben a szegény gazdag-leányok a bizalom pecsétje alatt elpanaszolják keserveiket: micsoda vigasztalása lenne az a többinek, a nagyon soknak, a szegényeknek!

Mennyi reszketés, mennyi undor azoktól a becses udvarlóktól, a kik tüneményszerű smokin-

gokban és frakkokban körülrajongják őket! És mennyi szánalmat gerjesztő tétova kérdés, hogyan tudnák ők tapasztalatlan, de becsületes eszükkel megkülönböztetni a vagyonuk után rugaszkodó gentlemaneket azoktól, a kik *csak* »őket magukat« szeretik, selyemtoilette nélkül, pusztán csak magukért? És a kik akkor is szeretnék őket, — elfogadott kifejezéssel élek — ha *egy*-szoknyában volnának is.

Ha szabad paradoxonnal is erősíteni azt, a mi úgy is igaz, azt lehetne mondani, hogy ezek a szánalomra méltó módon gazdag fiatal teremtések sokkal jobban a Darwin-féle természettudományosság alapján állanak, mint azok az eladó fiatal emberek, a kik a *struggle for life* szent dogmája alapján, az utódok jobb fölnevelése és »kiválása« érdekében, óhajtják, követelik a maguk adósságának kifizetését. Sőt csakis ezek a jobb sorsra és kevesebb gazdagságra érdemes leányok azok, a kik igazán a meg nem hamisított természettudományos levegőben élnek, mert nekik a tiszta ősi emberi intuíció, a szív és vér eredendő ösztöne súgja meg, hogy körülöttük az emberi spekulációval jóformán minden meg van hamisítva.

A mivel nem akarom azt mondani, hogy a nagy vagyon és a nagy hozomány már kész biztosítéka is a fiatal leányok szerelem nélkül való rideg életének és szerencsétlen férjhezmenetelének. De mondom azt, hogy két pénzes zsák összeütődése magában véve még nem kellemes zene az istenek fülében. És hogy az írásnak ebben a tudós világban is mindig igazsága marad: Nehezebb egy tevének átbújni a tű fokán, mint a gazdagnak bemenni a mennyeknek országába.

Szóval a tudálékos tudomány nyomorult módon csütörtököt mond, mihelyt nem a durva faj-propagálás, hanem a szerelem kérdéseivel ostromolják. És a fölületes nyomozás is azonnal világossá teszi, hogy a szerelem, az igazi szerelem — és nem az útszéli indulatok — nagy dolgaiban a nagyképű szólamok, vagy hitvány pikantériák csak más, a korhoz illőbb modern öltözékei a régi, méltán lerongyolódott előítéleteknek és leborulva imádtott szociális csalásoknak.

A szerelem főkérdését a modern tudományosság még meg sem közelítette. Annyira nem, hogy még a legtudósabb ember is megdöbbenve vakarja meg a fejét, ha egy 14 éves bakfis ezzel a különben is nagyon mindennapi kérdéssel áll elibe:

— Mondja meg nekem, mitől van az tehát, hogy én az A—X. fiatalemberek közül éppen a Miskába szerettem bele és nem Aladárba, Jenőbe, Elemérbe, Oszkárba stb., holott azoknak a nevük is sokkal szebb, de mint férjeket is sokkal hódítóbaknak tartják a — barátnőim. Pedig én ezt a Miskát úgy szeretem, hogy no!

Ignoramus! Holottan ennek a tudósán tudatlan bakfisnak borzasztó nagy igazsága van, a mikor rajtunk, tudatlanul tudós nagyképűeken a paradicsombeli almának ezt a legeslegeső falatját keresi, Hát persze, hogy ez az egésznek a lényege, hogy miért éppen M. és miért nem A., B., C. vagy T., U., V.?

De megfordítva is így.

Romeo képe is fölmerül előttem. A színházban közönségesen elsikkasztják Romeo szerelmének előzményeit, holott Shakespeare csodás lángesze a férfi és nő szerelme közt való különbséget ebben he-

lyezte el. Romeo előbb Rosalindát szereti, de eredménytelenül. Julia első megpillantása elég, hogy a vér ősi ösztönéből támadt első szerelem kártyavárát az új szenvedély magasabb származású vihara azonnal és nyomtalanul elsodorja.

A nézőt tragikai erővel lepi meg az a gondolat, hogy megtalálta az »igazit« és ez is őt. És itt már többé nincs lehetetlenség. Sem parancs, sem félelem, sem megfontolás. Csodás erkölcsi és értelmi erők ébrednek föl egyszerre és tornyosulnak föl addig az óriási magasságig, a hol Romeo és Julia közt a pirkadó hajnalban ama világhíres párbeszéd, a szerelemnek eleddig megírt legdicsőségesebb himnusza tör elő:

— *It was the nightingale and not the lark ...*
(A csalogány volt és nem a pacsirta.)
Ez a dolog igaz. Ha sohasem is történt meg, mégis igaz és így igaz. Pedig ebben nincs semmi, de semmi, a mit a szerelemtől a jelenkor nyomorult analizálása tudni akar. A dolog természetes, reális és — no — decens is egyszersmind, noha ...

A mellett az eset meg is történt. Shakespeare a mesét egy veronai história elterjedt híréből merítette. Magam is néma kegyelettel álltam meg a veronai *via del cappello* régi, rozzant háza előtt (nemrég leégett), a hol Capulet Julia, vagy mondjuk Cappelletti Julia lakott; mert az a gyanúm, hogy Julia apja kalaposmester volt. A rozzant középkori ház kapuja fölött legalább kőből faragott kalap látható. De meg van még a harmadik emeleten az erkély is; ama bizonyos. A széles márványkoporsót, a melyben a két fiatal halott feküdt, Verona régi várfalain kívül mutogatják. De az bajosan volt a két szerelmes lény közös koporsója.

Inkább lóitató vályú lehetett, a mi egyébiránt szintén becsületes szolgálat.

Csak azt akarom mondani, hogy a nagy szerelmi tragédia mindenestől igaz, még pedig egészen igaz. Tehát igaz azzal együtt, hogy a két fiatal lény tudtán kívül és minden analízis híjján szeretett egymásba és halt meg egymásért, senki sem tudhatja mi okból, — kivéve a szerelmet.

A kinek pedig még ez sem elég és nagyobb realitások után kaparász, az elé a tanúk holttesteiből szörnyű hekatombát tudnék állítani. Párosán és egyedül elkövetett szerelmi öngyilkosságok száralomra méltó áldozatait, a kik gyakran oly nevetéséges csekélységért haltak meg, a mit a józan megfontolásnak egyetlen puha lehellete is elfúhatott volna, — ha képesek lettek volna rá.

A nagy elemi, természeti tény tehát itt tornyosul föl elménk előtt mindent legyőző félelmetes nagyszerűségben. Ámde a kis bakfis-leány kérdésére tudományosan megbízható válasz még nincsen sehol.

A szerelemben a fiziológiai és erkölcsi erők oly komplexuma folytatja világalkotó művét, a melyeknek még az alfáját sem ismerjük, nemhogy az Omegájánál tartanánk. Mert hogy ezzel a fenékgig, sőt még azon alul is jól ismert silány *izéket* összehasonlítani is szentségtörés, abban talán mégis csak egyetérthetünk.

Egyébiránt korunknak a szerelemről való fölfogását nem tisztán a darwinizmus félreismerése alacsonyította le. Ha valaki bűnös ebben, úgy inkább a kegyetlen német filozófus: Schopenhauer az. Jobban mondva: itt is azok, a kik a pesszimizmus nagy bölcselőjét, a kényelmes igazságok föl-

dúlóját és — úgy vallom — az emberiség eme másik nagy jóttevőjét gáládul félremagyarázták.

Nem kell elfelejteni azt sem, hogy a most java-korában lévő nemzedék pesszimiztikus, világfájdalmas áramlatban fürdött meg serdülő ifjú korában. Irodalmunkban ennek Rudnyánszky Gyula két költemény-kötetében mélyen bevésett nyoma is van.

Ezért is jobbra Schopenhauert okozták. A szerelemlről írt dolgozata (Metafisik der Geschlechts-liebe) az asszonyokról, helyesebben a »hölgyekről« írt metsző filozófiai pamfletjével együtt az első kötet végén van. Csak felnőtt elméknek való ma is, nem sikamlós tartalma miatt (a tudomány sohasem sikamlós), hanem azért, mivel a képzetlenebb elme meg nem érti, vagy rettenetesen félreérti.

Hogy így van, egyik jó barátom sötét árnyéka tanúskodik mellette.

Az egyetemi évek alatt fényes elméjével mélyen elmerült Schopenhauer és Hartmann tanulmányozásába. A mikor a szerelemlről írt fejezeteket befejezte, hetekig küzdött a lenyűgöző tételekkel s azután keresztül lőtte a szívét. Ilyen rombolásokat visz végbe az emberek gyöngéd, fejletlen érzelmi világában és éppen a szerelem virágaival teleültetett lelkekben az idő előtt való tudás!

Pedig ez a világos fejű német tudós a szerelemmel nem mint rideg »élettani folyamattal« foglalkozik. Ellenkezőleg. Kevés tudós tárta föl hatalmas nagyságában oly remek ékes-szólással a szerelmet, mint ő.

Hogy azonban a szerelemben működő erők a férfi és nő kiegészülésére törnek s a szenvedély expanzív ereje annál nagyobb, minél nagyobb ellen-

tétek várnak az utódokban kiegyenlítésre, — levegőben lógó miszticizmus, a minek hogy igaz magva lehet, csak sejtjük.

Ilyen az a fölötte elhamarkodott prae-darwinianus átöröklési tétel is, hogy a gyermekek apjuktól akaratukat és jellemüket, anyjuktól pedig az intelligenciát és a művészi kedélyt öröklik. Ennek pozitív alapja már csak azért sincsen, mert rendszeres megfigyelések akkor még nem voltak; az igaz, hogy ma sincsenek. Darwinnak ez a nagy testamentuma még ma is holt kincs.

Kuriózum tehát inkább, ha a német bölcs egészen addig elmegy a bizonyításban, hogy a leányokat éppen emez átörökölhető kedvező tulajdonságaik miatt tanítják annyira a zenére. Sőt azt hiszik, hogy a tehetségtelen leány is hamarább megy férjhez akkor, ha legalább a fejlett művészi tudás látszatával pomádézzák be. Magyarul: ha a zongorán megtanul klimpírozni. A mely állítás pesszimizmusnak elég nagy, de tudománynak bizony kicsi.

Mindazonáltal a német bölcs megkísérelte a szerelem technikus terminusát is, még pedig nagyon óvatosan latinul így leírni: »A szerelem nem más, mint »meditatio compositionis generationis futurae, e qua iterum pendent innumerae generationes.«

Magyarul úgy szoktam lefordítani, hogy *az a küzdelem, a melyben az utódok elődeiket megválogatják.*

De azt be kell látni, hogy ez, ha szellemes fordulat is, végre is semmitmondó általánosság. Schopenhauer többet akart tudni, mint a mennyit Darwin tudni mert. A szerelem régi világfelfogását tehát jobban feldúlta, mint a nagy természettudós, de nagyobb igazságot adni nem tudott.

A tudós nagyképűségekkel szemben tehát mindeképpen meg kell nyugodni abban, hogy a szerelem olyan nagy emberi érzés, a melyet a bonczasztalra kiteríteni nem lehet. Metafizikai vagy mondjuk így: isteni elemeihez a lancetta és a mikroszkópium hozzáférni képtelen. Alkotó és romboló játékait tehát minden tudományos szabály gúnyjára szabadon fogja folytatni az emberek közt ezentúl is.

A házasságok, már tudniillik az istennek tetsző házasságok az »égben fognak köttetni« ezután is. És a költészet, a művészet és az irodalom marad ezután is az a dicsőséges terület, a hol az emberi szívet, kiváltképpen pedig az asszonyi szívet magyarázzák és tanítják — jobbra.

Mert hajh, a korszak kíméletlen lelke ide is betört, és a mint mondtam, a tudományosság álarcza alatt összekeverte a fogalmakat. El vegyítette a fiziológiát a metafizikával. A szerelmet is megfosztotta ősi előjogitól és lerángatta, vagy legalább le akarja rángatni a — hogy is mondjam csak ... a *szeretkezésig*. Aranyozzák be annak kezét is, a ki ezt a magyar szót először leírta, még pedig tűzben.

Mert az az egy bizonyos, hogy a szerelem érzelmvilágát és az arról való fogalmakat minden korszak a maga uralkodó eszméivel színezi.

Micsoda más az ókor fölfogása a házasságról, a melyben a szerelem közömbös volt és micsoda más ismét a kereszténység jézusi fölfogása a szeretetről s ebben a szerelemről is. A ki például Pál apostol I. korinthusi levelének 13. fejezetét olvassa, az bizonyosan az új világ hajnalának tisztább levegőjét szívja ma is.

Micsoda más megint a lovagi kor szerelme

és az, a melyet a XVII. században a francia műveltség terjesztett, s ä melyet méltán lehetne kényeskedő (précieuse) szerelemnek nevezni. »Cyrano de Bergerac«-ban is látunk egy lényegéből kiforgatott asszonyi szerelmet.

Micsoda más végre Pál és Virginia, Werther vagy egyáltalában az »epedő« kor szerelme és a romanticizmusé, mint ezé a mi korunké, a hol a durva realitások, mint valami sáros csizmás zsoldárok tolakodnak be még a hálószobákba is. És a hol, ha a szörnyű szenvedély valakit halálos ágyára dönt, az emberek szinte mosolyognak a szerencsétlen »balekségén«. A helyett, hogy reszketnének, mert hiszen mindnyájunkat érhet baleset.

Nem hogy jónak nem látom mindezeket, — mert hiszen ki tudja azt, hogy valamely kornak mi jó és mi nem az, — de nem látom igazság szerint valóknak.

A szerelem nagy igazságait az elmúlt századok klasszikusai jobban ismerték. A sötét XIV. században Petrarca szonettjei is dicsőbb dolgokat hirdettek, mint a milyen ez a mi cinikus tudálékosságunk, mely sok más mindennel együtt a költészet szárnyai-ból is kitépte a legékesebb tollakat.

De legdicsőbb talán az az egyetlen és utolsó hatalmas akkord, a melylyel a nagy Dante a paradicsomról szóló eposzt s így egész fölséges trilógiáját lepecsételi:

L'amor che muove il sole e l'altre stelle.

Mely a napot és a többi csillagokat mozgatja, a szerelem!

A korai szerelem.

Rózsanyíláskor szomorú dolgok is vannak. Az első bimbó fölpattnásával kezdődik egy különös öngyilkos-szezon és tart rendesen addig, a míg a szirmok le nem hullanak a földre. A fiatalkorú művelt emberi lények sűrűbb virághullása ez. Mind a két nemből, bár sűrűbben a fiúk közül, a kiket a serdülő élet válságaival együtt ér utol a tudományos munka terhe, holott a leánykák jobbára csak az első szerelmi indulatok tavaszi hullámai közt hanykolódnak. És ha az élettani tudósoknak hinni lehet, ez a hanykolódás sem olyan gyötrelmes, mint a milyen a gyerek-legény vergődése.

Erről a dolgról beszélni kell, mivel nagyon sokak dolga, talán mindnyájunké. Egy szerencsétlen suhancgyerek például lelövi bakfis szerelmesét és azután önmagát. Igaz, csak egyetlen eset. Azonban ha visszalapozgatunk emlékezetünkben, legott három-négy másik hasonló is eszünkbe jut. Azonkívül is elég eset van, a hol csakis a koraérett fiú, vagy a koraérett leány távozott az időtlen semmiségbe.

Az emberi élet »törvényszerű« tökéletlenségei közé tartozik ez is, mint minden időnként visszatérő szerencsétlenség. Azonban miből állana egyáltalán a műveltség, ha nem abból, hogy bajaink és szerencsétlenségeink okait megismerjük és legalább szelídebbé tegyük magunk iránt azt a nagy Kénytelenséget, a mitől egészen úgy sem bírunk

megmenekülni soha. Ha már élünk, legalább arasznyi életünket ne rútsuk el megelőzhető nyomorúságokkal.

A szerelemről, mint minden nagy emberi szenvedélyről különben jól tudjuk, hogy azt elképzelni szerfölött nehéz, szinte lehetetlen. A »kijózanodott«, vagy egyáltalán a józan embernek csak halvány és tökéletlen fogalma van azokról a borzasztó zivatárokról, a melyek lelki világán keresztül zúgtak a szenvedély óráiban. Tisztán visszaidézni azok emlékét képtelen, és ezért van az is, hogy a nem szerelmes ember humorosnak, sőt nevetségesnek tartja azokat a furcsaságokat, a miket a szerelmes emberek el szoktak követni.

Nem kell tréfára fogni ezt a dolgot. A szülők, a mikor gyermekeik szerelmi életének első jeleit látják, nem emlékeznek, vagy legalább nem akarnak emlékezni többé a maguk kora-tavaszára. Az átöröklött bölcs szigor kötelessége uralkodik rajtuk, s ha a gyerkőcz vagy a bakfis-leány valami nagy bolondot csinált (pedig az öregek is tettek sok bolondot *akkor*), *ezt* vagy annak tulajdonítják, hogy a szigor és a fölügyelet volt kevés, vagy pedig a buta regények és a rongyírások mételyezték meg a fiatalok elméjét. És ezzel vége van az oknyomozásnak is.

Mindazáltal a koraérett szerelem fölött való csőszködés sokkal mélyebbre terjedő tudást és sokkal magasabb fölfogású emberi lelket követel tőlünk. A természetnek itt oly hatalmas elemi erői működnek, a melyekkel szemközt olykor a legnagyobb fölügyelet is csak gyarló nádkerítés és a leg-hóbortosabb, vagy legalávalóbb erotikus firkálmány is csak pehely.

Noha az utóbbinak öldöklő hatását eltagadni nagy képmutatás volna, mégis az efféle korai szerelmek rombolását ezekkel egymagukkal igazolni nem lehet. A természet és a műveltség közt ezek nélkül is hatalmas ellentmondások vannak, a melyek néha minden más különös ok közbejövetele nélkül is előidézik a katasztrófát, mint azt olykor pl. a zárdában nevelt ábrándos leánykáknál is látni.

Rég nem titok, hogy a szexuális dolgokban már maga a természet rendje is telve van valóságos, vagy csak nekünk látszó ellentmondásokkal és célszerűtlenségekkel. Bizonyos, hogy a mi logikánk sem tökéletes, azonban mégis feltűnő, hogy a serdülő ember szerelmi emóciói évekkal előbb felébrednek, hogysen maga a fiatal szervezet képes volna a szerelemmel és családi élettel összekötött nagy és szent élettani feladatokat a maga romlása nélkül elviselni.

Mecsnikov, a párisi Institut Pasteur főorvosa igen sok erre vonatkozó adattal számol be nekünk. Az adatok természetesen túlnyomólag a nőkre vonatkoznak, mint a kiknél az »élettani feladat« aránytalanul nehezebb.

Angol klinikai adatok mutatják, hogy a nők csak 20-24 éves korukban jutnak ott ahhoz a fejlettséghez, a mi nagy életfeladatuk teljesítéséhez szükséges. A 20 éven alul lévő nőknél a szüléssel járó halálos esetek ép ezért számosabbak.

Többé-kevésbé illik ez minden művelt nemzetre. A finemről pedig bőven tudva van, hogy a család eltartásához szükséges teljes testi munkabírás a 20-22 év előtt szintén ritkaság. Hiszen éppen a tökéletlen testi fejlettség volt az oka, nálunk is, hogy a katonai szolgálat esztendejét a 20-ik életévről a 21-ikre kellett halasztani.

Ezzel a fejlődési ténynyel szemben áll azonban No' az a másik, hogy a szerelmi emóciók felébredése, vagyis a pubertás mintegy *tíz egész esztendővel előzi meg*, mind a két nemnél a házasesletre szükséges teljes testi fejlettséget. Hézag mutatkozik tehát itt magában a természetben is, a mit talán indokolhatunk a »saltus non datur in natura« ingatag törvényével, de annál bizonyosabb, hogy ez a tíz esztendő a fiatal teremtésekre nézve csaknem olyan, mint a siralomház.

A támadó első szerelmi indulatok milliószor és méltán megénekelt tavaszi bája mellett is bizonyos, hogy a természeti erők idő előtt való megnyilatkozása a kevés platói öröm mellett kimondhatatlan reális szenvedések, botlások és vergődések kútforrása a fiatal nemzedékre nézve. A költészet, a vallásos hit, és a nemesebb erkölcsök virágaival eltakart örvény ez is, a melybe a vigyázatlan, vagy kellőleg nem vezetett fiatal teremtés a legnemesebb szándék mellett is könnyen belezuhan.

Még nagyobb az az ellentmondás, a mi megint a természeti és a társadalmi rend követelése közt dühöng az élet tavaszán. Mindnyájan jól tudjuk, hogy a társadalom akár a jogban, akár a gazdasági életben hányféle tilalmat állít a szerelem és házasság közé! Csak a mindenféle szurrogátumok és vajmi kevéssé erkölcsös »kisegítő intézmények« eszközeivel vagyunk képesek útját állani az elhamarkodott, korai vagy éppen nagyobb kényelmünkkel és jólétünkkel ellentétben álló házasságoknak. És ezeknek a fékeknek a nyomását mindig a serdülő vagy alig felserdült emberiség érzi legjobban.

Merő gúny az, ha pl. a magyar törvény a férfiaknak már 18 és a nőknek már 16 éves korukban

megengedi a házasságot. Tudjuk jól, hogy a társadalom sokkal később engedi meg, s még így is igen sok az agglegények és férjhez nem ment hajadonok száma. Talán világosít az az adat, hogy a legtöbb európai országban az új nemzedék nemi érettsége már 12-14 éves korban beáll (ezt jól meg kell különböztetni a teljes testi fejlettségtől), a házasságkötés középideje ellenben a legtöbbjénél a 24-29 éves kor. A francziáknál például 28,4 év (a nőknél 25,3), a belgáknál 29,9 év (a nőknél 28,2) és így tovább. A közbeeső nagy várakozási idő vagy terméketlen szerelmi ábrándozás és vágyakozás közt telik el, vagy pedig botlások, bukások, katasztrófák és oly visszaélések közt, a melyekről *don't* szólni a tisztességes társaságban. De a melyek mégis megvannak.

A természeti és társadalmi ellentmondások és czélszerűtlenségek ezernyi zátonyán hanyódik-vetődik tehát a fiatal élet. Való, hogy a fél- vagy egészen vad népeknél mindezt a korai, sőt nagyon is korai házasságokkal előzik meg.

Rhode a délamerikai gatosz-indiánusok közt 5-8 éves házaspárokat is talált és a hinduk szent könyve, a Veda is mutatja, hogy ott a leányokat egykor 7-9 éves korukban adták nőül. Általában így van ez az egész Keleten, a mi egyik magyarázata a keleti szépségek korai elhervadásának. A nőre mindig végzetesebb az idétlen férjhezadás, mint a férfira.

Meglehet, hogy a korábbi fejlettségi állapothoz való visszatérés orvosolhatná a művelt nemzetek fiatalságának ezernyi baját és vergődését. Azonban ki hiszi azt, hogy valósággal vissza is lehet térnünk a korábbi, sőt a kezdetleges fejlődési álla-

potokra? Erre az emberiség önként sohasem volt képes, hanem ha az elfajulás és leromlás útján, Meg kell tehát elégednünk azzal az igazsággal, hogy a műveltség mostani fokán ez másképpen nem lehet.

Legnagyobb és legszentebb fiataalkori indulatainkkal fizetünk tehát azért a végtelen sok életörömrért és élvezetért, a mit nekünk a magasabb társadalmi fejlődés, a civilizáció nyújt. És fizet főképpen a nő, a ki mint természetileg is megterheltebb fél, százszorosán érzi a jog és erkölcs által reá rakott bilincseket. Vagyis, a mint röviden szoktam mondani: a civilizáció emberhússal él és különösen a nőket szereti felfalni.

Mindezeket az ellentmondásokat, a mint tudjuk, a szociálizmus és a szociológus (beleértve, a feminizmust is) a legkülönbözőbbi elméletekkel szeretné megoldani. Vannak ezek közt az orvosságok közt olyanok is, a melyek a betegségnél is sokkal rosszabbak.

A *férfőhöz való jog* és a *nőhöz való jog* például számos elméletben nyíltan vagy elrejtve szerepel. De bizonyos, hogy azok, a kik ezeket az elméleteket azon nyersen beveszik, hamar elszerencsétlennednek. Különösen igen sok leányról tudunk, a ki a modern elméletek útján, hogy úgy mondjam: tudományos alapon bukott el és lett szerencsétlenné.

Tudni kell, hogy a társadalom csakugyan szerves lény. Annak egy-egy életnyilvánulását — például éppen a szerelmi életet — a többtől elválasztva, egymagában reformálni lehetetlen. A szerelmi élet erkölcsi fegyelme mögött az egész műveltség nagy gazdasági és jogrendbeli érdekei állanak. Az, a ki

újító akar lenni, nem teheti másképpen, hacsak az *egész* társadalmi szervezetet meg nem támadja. A szerelmi élet *egyoldalú* reformja ennél fogva lehetetlen. Legfeljebb csak az elszerencsétlenedett és elesett fiatal lények számát szaporíthatja. A kiknek pedig megsiratott holttesteik egyre sűrűbben hevernek a haladás országútja mellett.

Nem lehet tehát mást ajánlani a koraérett szerelmek rombolásai ellen, mint a mivel eddig is jól-rosszul féken lehetett tartant. Bizonyos azonban, hogy ez is egyre nehezebb. A jelenkor régimódi haladása, fájdalom, világosan arra megy ki, hogy a házasság kezdőpontja minél későbbre halasztódjék, a házasság együttélés pedig minél rövidebb legyen. Tudom, hogy ez rettenetes dolog, és megértem belőle a nemi erkölcsök kétségbeejtő lazulását, jóllehet helyeselni semmiképpen sem bírom.

Az egyes embernek azonban mindenféle elmélet mellett is védekezni kell mindamaz ártalmak ellen, a melyek a fiatalságra és a családra ezekből a fölémészto szerelmi ellentmondásokból gyakorlatilag származnak. Mink a *jövő* kétes igazságai szerint nem élhetünk s annak a fiatal lénynek, a ki szerencsétlenné lett, hiába adnak be gyógyszerül akármilyen dicsőséges elméletet.

A mi *újat* a korai szerelmek pusztításai ellen szegezhetünk, az csak a nagyobb, sokkal nagyobb megértés, a fegyelmezettebb, tisztább élet és mindezek fölött a helyes munka lehet. A tizenkét-huszonkét év közötti nemzedéket komoly testi és szellemi munkaföladatokkal kell ellátnunk, hogy gyönyörű émoációit levezessük a szerelmi túltengésektől.

A míg a fiatalság sok fölösleges idővel és jobbra fölhasználatlan erőfölöslegekkel rendelkezik, a fiatal

leányokat pedig régimódi szerint való tetszelgésben és hiúságokban kínálgatják, — haladás ide, haladás oda — a korai szerelem szerencsétlenségei és katasztrófái egyre növekedni fognak. Sőt éppen maga a haladás és a fejlődés ereje fogja azokat szaporítani.

A ki pedig az új világfölfogásra szeret hivatkozni (bár még mindig nem tudjuk, hogy mi az?), az se felejtse el, hogy ez az új világfölfogás mindennek fog kedvezni, csak éppen a korai szerelmeknek és a szerelmi léhaságoknak nem.

Sőt nem fog kedvezni egyáltalán semmiféle szerelemnek.

A bűnöző asszony.

A fogalmak a mi korunkban rohamosan változnak. A most élő nemzedék fiatal korában még *gonosztevőnek* nevezte azt, a kit később *bűnösnek* és *vétkesnek*, majd pedig *tettesnek* hívtak. Ma pedig már az ítéletekben is olvassa az ember, hogy *bűnöző*.

Már magában ebben a szóban is benne van az egyéni felelősség alkonya, mint mindenben, a mit a szociális gondolkodás a *megértés* hímes palástjával szokott betakarni. Az ember iszik, eszik, alszik, létezik, szomjazik, éhezik és bűnözik. A szó nyelvtani természete hozza magával, hogy mintegy életfunkciónak tűnik föl a törvénybe ütköző cselekedet is. Csak az a különbség, hogy »jogkövetkezmények« járnak vele. Például, ha valaki felebarátja becsülete ellen bűnözik, fölviheti ötven korona pénzbüntetésig is, ha pedig élete ellen bűnözik és nincs szerencséje: az akasztófaig.

Szemellátható, hogy a kriminalitás terén a régi és új fogalmak éppen oly ellentmondásban és keveredésben vannak egymással, mint teszem a budapesti utczákon az épületek. Az emberek hol régi Biedermeier-házakban, hol szecsessziós, pöfeteg-épületekben laknak. Valósággal kétségbe kellene esni az egymás hajába kapaszkodó kriminális fogaknak miatt, ha nem látná az ember, hogy a fölfogásoknak éppen ez az anarchikus viaskodása dühöng mindenben és mindenütt.

A *bűnöző ember* megismerésében azonban szembeütköző a hanyatlás. A mióta a társadalmi érdekek nyomultak előre és az imént még leborulva bálványozott *egyén* szent körvonalai mindinkább szétfoszlanak: a tudás a bűncselekedetek dolgában is a szociális jelek és tényezők fölkeresésére vetette magát. Lassanként megszokjuk, az embert tömegek szerint látni és az egyének iránt nem érdeklődünk többé.

Az egyéni felelősség tehát egyre jobban halványodik és csökken vele a *bűnöző* egyén lélektanának megismerése is. El lehet képzelni olyan fejlődési állapotot is, a hol Lombroso híres elmélete is éppen leggyöngébb részében diadalmaskodik és az embert nem a cselekedetében megnyilatkozó elvetemültség mértéke szerint fogják megbüntetni, hanem ama veszedelmesség szerint, a mit cselekedete a jövőre nézve a társadalom ellen mutat. Nincs egyébiránt benne kétség, hogy az esküdtszékeknek olykor meglepő ítéletei már ma is ezt a közérzést fejezik ki. Az esküdt gyakran fölmenti a *bűnözőt* azért, mivel az elkövetett bűncselekedetért a bosszúállásra magát hivatottnak nem érzi, a vádlottról pedig élettapasztalatainál fogva fölteszi, hogy az többet nem fog bűnözni. És akkor a büntetés egészen hiábavaló.

Egy dolog mindenesetre nagyon kirí a fogalmaknak ebből a határozatlanságából és czivakodásából. A *nő* kriminális tanulmánya mindjobban elvész a szociális nivellálódásban. A feminizmus egyenlőségi elmélete, mely férfi és nő között sem jogokban, sem képességekben különbséget tenni nem akar, bizonyos tekintetben leszerelte a női lény társadalmi természetének kutatását is. Ez pedig

annál nagyobb kára a tudományosságának, minél sűrűbben merülnek föl éppen a műveltebb rétegekben a nagy asszonyi büntetettek, a milyen pl. a kivégzett Bayer Grete, továbbá Schönebeckné, a ki férjét szeretőjével megölette, azután a fölmentett Steinheilmé, Tarnovska grófné s vagy egy tuczat hasonló asszony, különösen az eszmék terén vezető Franciaországban.

Nem lehet azt semmiféle elméleti kenőccsel elkenni, hogy bizonyos bűncselekmények egészen *nőneműek*. Gyakran van úgy, hogy a rendőrség vagy a vizsgálóbíró a lött vagy szúrt seb minőségéből, a színhely részleteiből, a menekülés vagy elpalástolás végett tett intézkedésekből azonnal megismeri a nő eszét, vagy keze járását. Mennyivel jobban a tett *indokaiból* (motívum), a melyet a magyar nyelvhasználatban, sajnos, mindjobban összekevernek a tett *okaival* (causa).

Bizonyos indokokból, bizonyos körülmények közt, bizonyos czélből és bizonyos módon csak asszony szokott »bűnözni«, és akármennyire beszéljenek is a két ivar közt egyenlőségről, a tapasztalat szerint mégis egészen kétségtelen, hogy az asszony kriminalitása lényegében más, mint a férfié. És ez a különbség nem fog eltűnni semmiféle ideológia kedvéért.

Legyünk tisztában különben azzal is, hogy a női kriminalitás megismerésében a statisztika talán a leggyengébb útmutató. Mint sok minden másban is. Az uralkodó tanítás szerint a nő gyöngébb természete, erősebb szégyenérzete, visszavonultabb élete s egész társadalmi helyzete magyarázza meg, hogy az elítélt bűnözők közt a nők sokkal kisebb számmal szerepelnek, mint a férfiak. Kivéve a be-

csületsértéseket (a melyek egyébiránt feltűnő módon szaporodnak), az elítélt nők száma legutóbbi statisztikánkban száz közt csak 15,8-ra rúg: a többi férfi. És ez a szám évről-évre csak kevés változást mutat. Szóval hatszorta több férfit ítélnék el évenként. A külföldi számok pedig azt mutatják hogy tőlünk nyugatra némi kivétellel az elítélt nők arányszáma nagyobb. Belgiumban száz elítélt közül 23,3, Angliában pedig 22,4 volt a nő. Kivétel azonban Franciaország, a hol csak 13,1 volt az elítélt nők arányszáma. Mindezekből épp úgy következik az, hogy a nőknek tömeges munkába állításával az erkölcsi értékük is csökken, mint az, hogy ott a hol a nemzeti szellem a nőt kivételes tiszteletben részesíti, a női kriminalitás legnagyobb részét egyszerűen a férfiak veszik magukra, vagy pedig eltitkolják. Ezt a francia arányszám elég világosan mutatja.

Lehet arról is beszélni hogy a feminizmus egyenlőségi mozgalma a tőle várt sok jó mellett a nők morálstatisztikáját nagyon meg fogja rontani. Kevésbé azért, mintha a nők akkor többet bűnöznének (bár nem kétséges az sem, hogy az életközdelemnek mindig megvan a maga kriminális árnyéka), hanem inkább azért, mivel az egyenlősítés sikereivel lépést fog tartani a lovagiasság, gyengédség, udvariasság és kímélet eltűnédezése, mely a »régik« felfogásnak mégis csak virága volt. És akkor a nő is érezni lesz kénytelen a törvény egész kíméletlenségét.

A női kriminalításban valószínűleg most sem közelíti meg a valóságot a statisztika. Az eddig még mindig uralkodó világfelfogás mellett valószínűbb az az igazság, hogy a nők kriminalitása csak

kevésrel jobb mint a férfiaké. Bűnözéseiket azonban legnagyobbbrészt eltünteti a női nem iránt még mindig élő nagy tisztelet. És alighanem úgy van, hogy ez a természetesebb állapot.

Hogy azonban a nők kriminalitása *más*, mint a férfiaké, azt a statisztika nyers számai nagyjából így is mutatják. Bizonyos bűncselekményeket (gyermekölés) csakis nők követhetnek el. Másokat ismét, a milyen pl. a gyermekcsempészás, hamis anyakönyvezés és effélék, túlnyomólag nők szoktak elkövetni, mivel az anyaság érzelmeivel függenek össze. A gyilkosságban azonban már az átlagon felül, vagyis 20%-kal vesznek részt. Hasonlóképpen az átlagon felül, 21%-kal szerepelnek a közönséges lopás eseteiben, a míg a cseléd- és családi lopásban már 32%-kal. Mindazáltal ezek az utóbbi számok keveset jelentenek, mivel a háztartásban élő cselédek is benne vannak, a kiknél a kriminalitás már szerencsétlen helyzetüknél fogva is sokkal nagyobb.

Nem volna szabad a cselédkérdésből soha ki-felejtteni azt az igazságot, hogy viszonyaink közt a női népesség munkaképes java nem áll be cselédnek, hanem hovatovább ipari munkát vállal, vagy otthon, a falun megy férjhez, míg az úri háztartások egyre jobban ki vannak téve a legkevésbbé munkaképes, beteg, hibás, csenevész és másra alig alkalmas, gyakran súlyos terheltségben szenvedő szerencsétlenek inváziójának.

Egyetlen tiszta és éles hang rí ki ebből a statisztikából is. A női kriminalitás általában véve az *emberi élet veszélyeztetése körül* a legerősebb. És ezalatt nemcsak azokat a javasasszonyokat kell érteni, a kik a falun vagy akárhol szerencsikávla

(arzén-méreg), beléndekkel és hasonló jókkal látják el a férjükkal elégedetlen asszonyokat, hanem azokat az úrhölgyeket is, a kik mesés raffinement-nal pusztítják el férjüket, szeretőjüket, olykor pedig azt a szerencsétlen milliomost is, a kinek a vagyonához csak életén át tudnak hozzáférközni, természetesen szerelmi cselszövényekkel.

Mindenesetre érdekes, hogy az utolsó időben ismételve előfordultak olyan esetek, a mikor a szerelem nem mint önálló motívum szerepelt a női bűntetteknél, hanem mint a hirtelen vagyonszerzés; célja és eszköze. A francia szenzációk is ilyenek, és meglehet, hogy ebben a típusban a vagyonosabb? és műveltebb polgári osztályok leromlása nyilatkozik meg.

Bárhogyan legyen is, a női kriminalitás alapmotívuma mégis a szerelem, vagy ha jobban tesszük az újabb fogalom; a férfi és női ember szexuális viszonya.

A feminizmus ideológiájában természetesen erre is találni arkánumot. Minél szabadabb lesz a nő életsorsa megválasztásában, minél kevésbbét lesz rabszolgája a férfinak, tehát minél könnyebben képes menekülni a reá nézve lehetetlen házasságig vagy azon kívüli viszony kötelékéből; annál kevesebb indoka lesz az ölesre és annál kevesebbet fog: ölni.

Ezt a jóslatot mindazáltal nagyon is problematikusnak kell tartani. A női munka kiterjesztése és a nő függetlenítése mindenesetre magával hoz bizonyos eddig alig ismert új kriminalitást. Hiszen már nálunk is voltak esetek, a mikor a nő a reá bízott közpénztárból pénzeket kezelt el és ezekben az esetekben is nem egyszer szerepelt a szerelem,

a női léleknek eme legnagyobb és soha eléggé meg nem védhető őserénye. Mindazáltal, hogy a feminizmus által elképzelt úgynevezett »fölszabadítás« éppen a gyilkosságok eseteit fogyasztja, azt nehéz elképzelni.

A nagy elhatározásokra ösztönző ősi motívumok a »fölszabadítással« meg nem változnak. Nem lesz akkor sem kevesebb, sőt a nehéz életküzdelem terhe alatt inkább több lesz azoknak a nőknek a száma is, a kik hibás, mondjuk »hisztériás alapon« követik el nagy botlásait, s a kikről ma az orvosokon kívül alig tud valaki valamit. Holott az ilyen hibásan szerkesztett, tehát kezdettől fogva társadalomellenes női lények nagy számától már ma is megdöbbenne a világ, ha azokról statisztika volna. Pedig éppen ebben a patológikus állapotban gyökerезik a női kriminalitás legnagyobb része.

A feminizmusban sok jó van, de az a várakozás, hogy abból a női szexus erkölcsi és büntetőjogi jellegének javulása következne be, homlokegyenest ellentmond mindennek, a mit a női nem különöségeiről eddig tudunk.

Asszonyi sors.

Régi jó hasonlat, hogy a kis dolgokban is visszatükrözik az Isten képe, valamiképpen a harmatcsöppben az égboltozat. De azt még senki nem használta, hogy a kis dolgokban az ördög arcmása is épp úgy visszatükrözhet.

A hírlapokban én is szorgalmasan olvasom a napihíreket. Nem az odatömött idegtépő szörnyűségekkel hízlalom kíváncsiságomat. A közvágóhídon sem csurog annyi vér, mint mostanában az újsághírekben. Én azonban az emberi művelődéstörténet tengerének a hullámveréseit látom bennük. Egykor ez mind a korszellem dokumentuma lesz. Ma itt állok a tenger partján és nézem a hullámverést. Egészen a lábamig türemlik ki egy-egy hullám és legalább kihoz magával néha egy csiga-biga gondolatot a mélységekből. Egyet fölkapok.

Szegény fiatal leányka. És tisztességes. Keserves hányódások után egy éjjeli kávéház stay-ja lesz. Hideg csillag, a ki ragyog, de nem melegít. Még csak nem is iszik pezsgőt. Az alkoholt utálja. És bizonyosan utálja azokat a lump alakokat is, a kik mámorosan, dadogó nyelvvel bókolnak neki hajnalig. Akkor nagyot sóhajt, veszi reticule-jét és hazamegy a külső Peterdy-utczába, a hol egy jólelkű asszony adott neki olcsón egy kis szobácskát.

Panaszkodik is a jólelkű asszonynak. Az éjjeli kávéház *Massá*-ja. (Így hívják Tamás Bátya kunyhójában a rabszolgotartó ültetvényeseket) nincs vele

megelégedve. Azt akarja, hogy a kótyagos, nyálas éjfélutáni gavallérokkal pezsgőt is igyon az asztaloknál. Sőt pezsgőzésre és efféle jókra föl is bújtogassa őket. Az üzlet üzlet!

Ő azonban nem képes rá. A piszkos beszélgetést csak eltúrné szegény feje valahogyan (nagy dolog a kenyér), de *inni* nem képes. El fogja veszteni a kenyérét éppen a miatt.

A jólelkű asszony, a ki magával is tehetetlen, vigasztalja a maga módja szerint. Neki is volt leánya valamikor, a leánynak is volt anyja. Amolyan utánczolt gyermeki vérség keletkezik köztük, a mi a szegények és ügyefogyottak közt sűrűn előfordul.

Egyik hajnalban hazajön a leányka, mint rendesen. Lehajol és megcsókolja fogadott anyját és néhány meleg szót súg a fülébe: »Isten veled, mámacskám«. A csók azonban alkoholszagú! A szegény asszony aggódva hánykolódik az ágyában és nem tudja mire vélni a dolgot. Nemsokára emberek topogását hallja a tornáczon., Szaladozást, lármát. Fölkapkodja magát és kifut. Az emberek a harmadik emeletről lemutogatnak az udvarra. Lent a hajnali szürkületben alaktalan tömeg fekszik. Épp most ugrott le a szegény leányka és szörnyet halt.

Mindez csak napihír. Magam nagyon keveset modelláltam rajta. De nem is nagyon érdemes. Hiszen ez a megoldás olyan mindennapos. Néhány sorban leírja az újság és új kultúrhullámok következnek. A bölcsek azt mondják, hogy az ilyenekről ne írjon sókat az újság, mivel a példa ragadós. Másoknak is kedve támadhat leugrani.

Másoknak is! Édes Istenem, tehát annyian vannak e halálos hitbizomány »várományosai.« Hát a hasonló sorsú leányokat mind attól féltik.

Milyen kegyesség ez, milyen! A társadalmi bölcsesség elibe áll a szerencsétlen teremtéseknek, hogy jaj, le ne ugorjanak! De arra, hogy az okot, a nő fehér rabszolgaságát igazán megszüntessék, már kevesebb a gond, vagy semmi.

Az éjjeli kávéház, — hölgyeim és uraim! — az társadalmi intézmény. Forrása egyesek meggazdagodásának és annak, hogy az aranyifjúság kilumpolja magából a rosszaságot, mielőtt — megházasodik. Meri itt valaki az éjjeli kávéházak szétkergetését megpróbálni? Vagy legalább annyit, hogy a fölfogadott fiatal leányokat ne használja a *Massa* fölbujtóknak és nyomorult rabszolgáknak?

Piha! Milyen utálatosak is tudunk mink lenni néha a magunk szemforgató társadalom javításával.

Dehát mit is gondolok most én tulajdonképpen? Azt, a mit a nagy Goethe. Hogy minden elmélet szürke, mint valami számár. (Ez az utolsó a magam gondolata.) Az, a ki az életben egyetlen igazságtalanságnak a nyakát ki tudja tekerni, egyetlen ember lábáról leszedi a rabszolgabilincseket, vagy egyetlen emberi állat könnyeit le tudta törölni: sokkal nagyobb jótévője az emberi fajtának, mint a ki egy egész társadalom javító könyvtárt összeírt.

Az asszonyi nemről való fogalmaim pedig sehogyan sem képesek megváltozni, akárhogyan csiklandozom is föl magamat elméletekkel. Úgy vélem,, hogy a nő boldogságczélja nem az önállóság, és az úgynevezett egyenjogúság, hanem a *család*. A férj, a gyermek, a tűzhely. Még a vele járó mindenféle kellemetlenség és kínlódás is csupa boldogság ahhoz képest, a mit az önállóság és az élet marakodásaiban való függetlenség adhat neki. Az átlagot gondolom.

És a nagy társadalmi bölcsesség célja sem lehet más, mint az, hogy ezt a boldogságot *minél több* nőnek biztosítsa. És minél több nőt védjen meg az ilyen kegyetlen *önállóságtól*. Mert maga az önállóság is csak keserves védelem a még rosszabb: a végleges elsüllyedés és elzüllés ellen. Nem több, akár éjjeli kávéháznak hívják azt az önállóságot, akár valami jövedelmező állásnak. Baj, hogy lennie kell és jobb volna, ha nem kellene lennie.

A nagy vita-kérdést persze nem fogom itt egészen föltárni. De úgy vélem, hogy a nő testében és lelkében fekvő óriási nagy társadalmi érdek a nő olynemű védelmében van, hogy boldogság-célját: a családot elérje.

Egy régi formulám is van erre. Hogy a nő becsesebb anyaga a társadalmi fejlődésnek, mint a férfi, azonnal kitűnik abból, ha elképzeljük, hogy a világból egy híján minden nő hirtelen kipusztulna, de száz férfi megmaradna. A férfiak akkor egymást fogják öldösní azért az egy nőért, aki legkedvezőbb esetben, mondjuk, tizenkét gyermeket ad a társadalom megmentésére. Jóval kevesebbet, mint a mennyi férfi elveszett a marakodásban. Tegyük föl az ellenkezőt. Maradjon száz nő és csak egy férfi. Mi lesz ebből? Bizonyosan ebből is marakodás lesz, de emberhalál alig. És a száz nő már egyezerkétszáz gyermekkel járul hozzá a társadalom megmentéséhez.

Tessék alkalmazni ezt a szinte brutálisan világos példát a meglevő társadalmi életre és annak legfinomabb árnyalataira. Abban a nőben, a ki egyéniségét a magasabb családi élet föladataira *sértetlenül* megőrzi és a testében-lelkében rejtőző hatalmas regeneráló erőt nem tékozolja el léha étellel és hitvány erotikummal; abban a nőben nyilatkozott

meg a fejlődés őstörvénye legtisztábban. Mondjuk az Isten. És annak a nőnek az értékét föl kell ismerni, ha lelke van a társadalomnak, — a ki lelke van! Es az ilyen nőknek — akármilyen is legyen a vagyoni állásuk — nem szabad a harmadik emeletről leugrálniok. Minden ilyen egészséges vér kiontása Kain bélyegét nyomja az emberevő társadalomra...

Egy kis záradékot is csapok ehhez a dologhoz.

Márianosztrán jártam, több mint háromszáz női fegyencz közt. Ezeknek majdnem a fele férjgyilkos, gyermekgyilkos, magzatgyilkos stb. Az alacsony lelkiállapotú tömeg-tolvaj okát leszámítva, a többit mind az *örök törvény* eltorzulása, vagy eltorzítása vitte oda.

Nem akarok itt apróra beszámolni. Lehetetlen is volna. Leghasznosabb megfigyelésem az volt, hogy ezek a szörnyű némberek (mások is mondják) nem ismerik úgy, mint a férfiak, a töredelmes bánatot. Szinte valamennyi »ártatlan«. Talán egy se képes fölfogni bűnének nagyságát és súlyát. Csak büntetésük vége felé kezdik halványan bevallani szörnyűséges cselekedetük bűnös voltát. De, úgy gondolom, ez sem igazi töredelmesség. Inkább arra való számítás, hogy ezzel még jobban kiérdemlik büntetésük megrövidítését, vagyis a föltételes szabadonbocsajtást.

A nő lelkében más erők, föladatok, és czélok lappanganak, mint a hogyan teste is másra van alkotva, mint a férfiaké. A szerelmi élet is más benne. Emberibb, társadalmiasabb. Intenzívebb ugyan, de sokkal becsületesebb. Azt hiszem, minden kis tévedését nagyobbnak tartja a nő, annál, a mikor a társadalom törvényét szerelemből sértette meg.

Csak azt akarom mondani, hogy jóban és rossz-

ban, az aljasságban és a fönségben a nőnek csak egy uralkodó csillagzata van: a szerelem. És a mi ezzel egyet jelent: a férj, a gyermek, a család. És ez a csillagzat még a börtön poklában sem képes kialudni.

Ha a nőért való nagy szociális mozgalmak egyszer rátalálnak erre az igazi vezércsillagra, akkor, azt gondolom, a jelszavak egyszerre megváltoznak. És már nem a nő önállósága és a férfival való egyenlősége lesz a lobogóra írva, hanem ennél több. Szemben való megtámadása és lerombolása minden olyan berendezésnek, mely a nő igazi boldogság-czéljának ellensége.

És akkor az éjjeli kávéházak mind a többi hasonló disznó-ólakkal együtt pusztulni fognak. És akkor az egyénileg legértékesebb nők nem fognak a harmadik emeletről leugrálni. Sem más ezerféle módon elpusztulni, boldogtalanságba, nyomorba, bűnbe esni és meddővé lenni, mint a Szahara.

Tudom, hogy ez utópia, a hová egészen soha el nem érünk. Az ember azonban nem arra van teremtve, hogy a tökéletességet el is érje. De boldogsága mégis abban van, hogy *feléje* haladhasson és ne tőle elfelé.

TARTALOM.

Oldal

Feminizmus és biológia.....	3
A szerelem.....	25
A korai szerelem.....	87
A bűnöző asszony.....	45
Asszonyi sors.....	52